భూసేకరణ, పునరావాస బిల్లులు

అసలే అరకొర... ఆపై ఆలస్యం

కె. బాలగోపాల్

అప్పుడెప్పుడో బ్రిటిష్ పాలకులు రోడ్లు, రైల్వేలైన్లు వేయడం కోసం, ప్రభుత్వ కార్యాలయాలు నెలకొల్పడం కోసం జారీ చేసిన భూసేకరణ చట్టం (1894)ను స్వాతంత్ర్యానంతర అభివృద్ధిలో భాగంగా పరిశ్రమల కోసం, నీటిపారుదల ప్రాజెక్టుల కోసం అవసరమైన భారీ భూసేకరణ ప్రక్రియ కొరకు వాడుకోవటం ఈ మధ్యకాలంలో తీవ్ర విమర్శకు గురయింది. గ్రామంలో కొన్ని ఎకరాల భూమిని సేకరించడం కాదు, గ్రామాలకు గ్రామాలే ఈ భారీ భూసేకరణలో ఖాళీ అయిపోతాయి. వాటిలో నివసించే ప్రజలకు ఏ రకమైన ప్రత్యామ్నాయం గానీ పునరావాసం గానీ 1894 నాటి భూసేకరణ చట్టంలో లేదు, స్వతంత్ర భారత ప్రభుత్వం దానికోసం నియమాలు రచించనూ లేదు. 1984లో ఆ చట్టాన్ని సవరించి ప్రజావసరాల కోసమే కాక కంపెనీల కోసం కూడా ప్రభుత్వం బలవంతపు భూసేకరణ చేయవచ్చునన్నారే తప్ప ప్రజలకు ఉపయోగకరమైన మార్పులేవీ చేయలేదు. ఖాళీ చేసిన గ్రామాలలో స్థిరాస్తులున్న వారికి 1894 నాటి చట్టం ప్రకారం నష్ట పరిహారం దక్కింది గానీ స్థిరాస్తి లేకుండా లేదా స్థిరాస్తి ఉండీ దానిని రుజువు చేసే ఆధారాలేవీ లేకుండ, ఆ గ్రామాలలో బతికిన వారికి ఏ నష్టపరిహారమూ దక్కలేదు.

పోనీ నిర్వాసితుల సంఖ్య స్వల్పమా అంటే కాదు. 2007 నాటికి మన 60 సంవత్సరాల అభివృద్ధి 6 కోట్ల మందిని నిర్వాసితులను చేసిందని అంచనా. వీరిలో అతికొద్ది మంది గురించి తప్ప తక్కినవారు ఏమయ్యారు, ఎక్కడున్నారు, ఎట్లా ఉన్నారు అన్న సమాచారం ఎవరి దగ్గరా లేదు. పునరావాస చట్టమేదీ

✡ మానవహక్కుల కార్యకర్త, ఆంధ్రప్రదేశ్ హైకోర్టులో న్యాయవాది

దేశంలోగానీ ఏ రాష్ట్రంలోగానీ లేదు కాబట్టి ఇన్నేళ్లలో కొద్దిమంది మాత్రమే ఏదో ఒక మేరకు తాత్కాలిక విధాన నిర్ణయాల దయవల్ల పునరావాసం పొందారు. అది వాళ్ల జీవన ప్రమాణాలను పెంచే పునరావాసం కాకపోయినా కనీసం వారు ఏదో ఒక పని చేసుకొని బతుకుతున్నారన్న సమాచారమైనా ఉంది. తక్కినవారి గురించి ఏ సమాచారమూ లేదు.

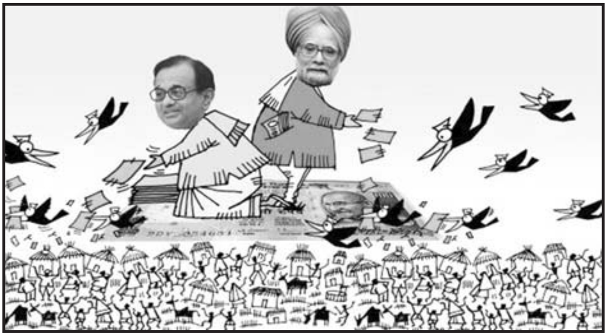

మరింత ఆందోళన కలిగించే విషయం ఏమిటంటే నిర్వాసితులయిన వారిలో 40 శాతం ఆదివాసులు. ఆదివాసీ జనాభా దేశ జనాభాలో 7.5 శాతం కాగా ప్రాజెక్టు నిర్వాసితులలో వారి సంఖ్యన 40 శాతం. దీని పర్యవసానం ఏమిటంటే దేశంలోని ఆదివాసులలో నూటికి 30 శాతం ఏదో ఒక రోజు ఏదో ఒక ప్రాజెక్టు కింద నిర్వాసితులయిన వారే.

గడచిన 10-15 సంవత్సరాల కాలంలో ఈ పరిస్థితి తీవ్ర విమర్శకు గురయింది. న్యాయమైన నష్టపరిహారం, సమగ్రమైన పునరావాసం కల్పించకుండ అభివృద్ధి పేరిట లక్షలాది ప్రజలను వారి భూములనుండి, ఆవాసాలనుండి గెంటివేయడం అన్యాయం అని నిర్వాసితుల తరఫున ముందుకొచ్చిన ఉద్యమాలు అన్నాయి. వీటిలో అందరికీ బాగా తెలిసింది నర్మదా బచావో ఆందోళన్ (ఎన్‌బిఏ). నర్మదానదిపైన కడుతున్న సర్దార్ సరోవర్ ప్రాజెక్టు కారణంగా నిర్వాసితులవుతున్న రెండు లక్షలమంది ప్రజలకు ప్రతినిధి ఈ సంస్థ. మళ్లీ విస్థాపనలో సర్దార్ సరోవర్‌తో పోల్చదగ్గ ప్రాజెక్టు మన పోలవరమే. అయితే నర్మదా ఆందోళనలో పదవ వంతు ఉద్యమం కూడా మన దగ్గర జరగలేదు. అందుకు అందరమూ సిగ్గుపడాలి.

ఏడేళ్లుగా పెండింగ్‌లో...

ఈ విమర్శ ఫలితంగా 2003 లో మొట్టమొదటిసారి కేంద్ర ప్రభుత్వం ఒక సహాయ పునరావాస విధానాన్ని ప్రతిపాదించింది. ఆ ప్రతిపాదన మీద జరిగిన చర్చ ఫలితంగా 2006లో దానికంటే బలమైన ముసాయిదాను నేషనల్ అడ్వైజరీ కౌన్సిల్ తయారు చేసింది. అయితే దానికి చట్టం రూపం ఇచ్చేసరికి మళ్లీ కొంత నీరుగార్చారు. చివరికి 2007లో పునరావాస చట్టాన్ని బిల్లు రూపంలో పార్లమెంటులో ప్రవేశపెట్టారు (రిహాబిలిటేషన్ అండ్ రీసెటిల్‌మెంట్ చట్టం, 2007). రెండేళ్లు గడిచినా దానిని చర్చించి చట్టం జారీ చేయడానికి పార్లమెంటుకు తీరిక దొరకలేదు. అయినా ఈ రెండేళ్లలో లక్షల ఎకరాల భూసేకరణ మాత్రం జరిగిపోయింది.

దానితోబాటు 1894 నాటి భూసేకరణ చట్టాన్ని సవరించే 'భూసేకరణ (సవరణ) చట్టం, 2007,ను కూడ బిల్లు రూపంలో పార్లమెంటులో ప్రవేశపెట్టారు. దానిని చర్చించడానికీ పార్లమెంటుకు తీరిక లేకుండా పోయింది కాబట్టి అది కూడ ఇంకా చట్టం రూపం తీసుకోలేదు. బలవంతపు భూసేకరణ వల్ల జరుగుతున్న అన్యాయాన్ని సవరించడానికని చెప్పి ప్రవేశపెట్టిన బిల్లులను పార్లమెంటులో కనీసం

చర్చించకుండా, వాటికి చట్టరూపం ఇవ్వకుండ, మరొకపక్క రెండంకెల వృద్ధిరేటు దిశగా సెజ్‌లకూ, పెద్దపెద్ద విమానాశ్రయాలకూ, ఓడరేవులకూ, గనులకూ అనుమతులు ఇస్తూ భూములు అప్పగిస్తూ పోతున్న పాలకుల చిత్తశుద్ధి గురించి, నిజాయితీ గురించి విడమరచి విమర్శించాల్సిన అవసరం లేదు కాని ఆ బిల్లులలో ఏముందో చూద్దాం.

భూసేకరణ (సవరణ) చట్టం, 2007

భూసేకరణ చట్టం ప్రభుత్వానికి పౌరుల భూమిని బలవంతంగా స్వాధీనం చేసుకునే అధికారం ఇస్తుంది. బలవంతంగా అంటే ఉద్దరకు అని కాదు. నష్ట పరిహారం ఇస్తుంది, కానీ రైతుకు తన భూమి ఇవ్వడానికి ఇష్టం లేకున్నా తీసుకోగలదు. బెంగాల్‌లో నందిగ్రాం, సింగూరు ఆందోళనలు తలెత్తిన నేపథ్యంలో ఈ చట్టాన్నే రద్దు చేయాలనీ, ఇష్టపూర్వకంగా ఇచ్చిన భూమిని ప్రభుత్వం తీసుకోవాలే తప్ప బలవంతంగా సేకరించడానికి వీలు లేదనీ ఒక వాదన ముందుకొచ్చింది. అయితే ప్రజావసరాలకోసం ప్రభుత్వం బలవంతంగా భూసేకరణ చేయక తప్పని సందర్భాలు నిజంగానే ఉండగలవు. ఉదాహరణకు ఒక గ్రామంలో బడి కట్టాలనుకోండి దానికి భూమి కావాలి. ఆ గ్రామంలో ప్రభుత్వ భూమిలేని పక్షంలో ఎవరిదైనా ప్రైవేట్ భూమి తీసుకోకతప్పదు. ఆ గ్రామంలో భూమిగల రైతులంతా తమ పిల్లలను ప్రైవేట్ బడులకు పంపిస్తున్నారనుకోండి. ప్రభుత్వ స్కూలు కేవలం భూమిలేని పేదల అవసరమేననుకోండి (ఇది నిజానికి ఇవాళ దాదాపు అన్ని గ్రామాలలో ఉన్న పరిస్థితే. ఆ కారణంగా రైతులెవ్వరూ ప్రభుత్వ బడికోసం స్వచ్ఛందంగా భూమి ఇవ్వడానికి ఇష్టపడరనుకోండి. అప్పుడు బలవంతంగా సేకరించక తప్పదు. ఇటువంటి సందర్భాలు అనేకం ఉంటాయి. ఒక రహదారి, ఒక రైలుమార్గం అవసరం అని అందరూ ఒప్పుకోవచ్చును గానీ 'నా భూమి ఇవ్వను పక్కవాళ్లది తీసుకొమ్మ'నే వైఖరి అందరూ అనుసరించవచ్చు. అప్పుడు ఎవరో ఒకరి భూమిని ప్రభుత్వం తీసుకోకతప్పదు.

ఏది ప్రజోపయోగం?

అయినప్పటికీ రెండు విషయాలలో బలవంతపు భూసేకరణను విమర్శించే అవకాశం ఉంది. ఒకటి, ప్రజావసరం లేక ప్రజోపయోగం అంటే అర్థం ఏమిటి? అనేది. 1894 నాటి భూసేకరణ చట్టం దానికి స్పష్టమైన నిర్వచనం ఇవ్వలేదు. ఒక స్కూలు, ఒక రైల్వే లైను, ఒక ఆస్పత్రి మాత్రమే కాక టాటావారి చిన్నకారు కూడ ఆ చట్టం కింద ప్రజావసరమే అయింది. ప్రత్యేక ఆర్థిక మండలి కూడ ప్రజావసరమే అయింది. దీనిని మార్చి, ప్రజావసరాన్ని స్పష్టంగా, అర్థవంతంగా నిర్వచించాలనేది ఒక చర్చ. రెండవది, భూసేకరణవల్ల కేవలం ఆస్తులేకాదు, జీవనం కూడ పోతుంది. స్వంత ఆస్తులు కోల్పోయిన వారికి

> ***ఏ ప్రాజెక్టువల్లనయినా ప్రత్యక్షంగా, పరోక్షంగా ప్రయోజనం పొందేది కొందరే అయినా దానిని దేశానికి అభివృద్ధికరంగా భావించడం జరుగుతుంది. అటువంటప్పుడు ఆ ప్రాజెక్టువల్ల కలిగే నష్టాన్ని కూడ దేశానికి నష్టంగా భావించి ప్రత్యక్షంగా, పరోక్షంగా నష్టపోయే వారిని దేశం ఆదుకోవడం న్యాయం. ఆస్తులున్న వారినీ లేనివారినీ కూడ దేశం ఆదుకోవాలి. వారు కోల్పోయే జీవనాన్ని పూర్తిస్థాయిలో వారికి తిరిగి ఇవ్వాలి.***

మాత్రం నష్టపరిహారం ఇచ్చి జీవనం కోల్పోయిన వారికి మొండి చేయి చూపించడం అన్యాయం. ఏ ప్రాజెక్టువల్లనయినా ప్రత్యక్షంగా, పరోక్షంగా, ప్రయోజనం పొందేది కొందరే అయినా దానిని దేశానికి అభివృద్ధికరంగా భావించడం జరుగుతుంది. అటువంటప్పుడు ప్రాజెక్టువల్ల కలిగే నష్టాన్ని కూడ దేశానికి నష్టంగా భావించి ప్రత్యక్షంగా, పరోక్షంగా నష్టపోయే వారిని దేశం ఆదుకోవడం న్యాయం. ఆస్తులున్న వారినీ లేనివారినీ కూడ దేశం ఆదుకోవాలి. వారు కోల్పోయే జీవనాన్ని పూర్తిస్థాయిలో వారికి తిరిగి ఇవ్వాలి. ఇప్పుడు జరుగుతున్నదేమిటంటే స్వంత ఆస్తులున్నవారికిచ్చే నష్టపరిహారం సహితం తిరిగి అంత ఆస్తి కొనుక్కోవడానికి ఎక్కడా సరిపోదు. ఇక ఆస్తిహక్కు రుజువు చేసుకోలేని వారికి, పట్టా లేకుండా ప్రభుత్వ భూములు సాగుచేసుకుంటున్న వారికి, కూలి చేసుకొనీ వివిధ వృత్తులు చేసుకొనీ జీవనం పొందుతున్న వారికి అసలు నష్టపరిహారమే రావడంలేదు. పశువులబీళ్లు కుంటలు మొదలయిన ఉమ్మడి వనరులు కోల్పోవడం వల్ల కలిగే నష్టం లెక్కలోకే రావడంలేదు.

2007 సవరణ, కొత్త పునరావాస చట్టం రెండూ ఈ చర్చకు పూర్తి న్యాయం చేయవు. ప్రజావసరం నిర్వచనం ఇప్పటికీ అస్పష్టంగానే ఉంది. నష్టపరిహారం, పునరావాసాల స్థితి మెరుగవుతాయి గానీ పూర్తిస్థాయిలో బాధితుల జీవనాన్ని, జీవన ప్రమాణాన్ని అవి కాపాడలేవు.

పైన చెప్పినట్లు భూసేకరణ చట్టం 'ప్రజావసరం' అనే మాటనే నిర్వచించలేదు. చట్టంలో నిర్వచించని మాటలకు సాధారణ అర్థమే ఉంటుందని న్యాయ సిద్ధాంతం అంటుంది కానీ ఆచరణలో వాటి అర్థాన్ని కోర్టులు నిర్ణయిస్తాయి. 1894 నాటి భూసేకరణచట్టం కొన్ని రకాల అవసరాల్ని పేర్కొని ఇవన్నీ ప్రజావసరాల కిందికే వస్తాయనింది. అంతే తప్ప అవి మాత్రమే ప్రజావసరాలు అనలేదు. న్యాయస్థానాలు రంగంలోకి దిగి 'ప్రజావసరం' అనే దానికి విస్తృత అర్థం కల్పించాయి. ప్రత్యేకించి పారిశ్రామిక అభివృద్ధి పేరిట జరిగే ఏ భూసేకరణయినా ప్రజావసరం కోసమేనన్నాయి. అన్ని రాష్ట్రాలూ పారిశ్రామిక అభివృద్ధికి అవసరమయిన మౌలిక వసతులు నెలకొల్పి పరిశ్రమలను ఆహ్వానించే బాధ్యతగల సంస్థలను ఏర్పాటు చేసాయి. మన రాష్ట్రంలో ఎ.పి.ఐ.ఐ.సి అటువంటిదే. భూమి సేకరించి ఎ.పి.ఐ.ఐ.సి చేతిలో పెట్టడం ప్రజావసరాల పేరిట సమర్థనీయం అయింది. ఆపైన ఆ భూములను అది ప్రైవేట్ కంపెనీలకు అమ్ముకోవచ్చు. అయితే 1984లో భూసేకరణ చట్టాన్ని సవరించి ప్రజావసరాల కోసమే కాక 'కంపెనీల' కోసం కూడా బలవంతంగా భూసేకరణ చేయవచ్చునని అన్నారు. అప్పటినుండి ఈ ముసుగు అవసరం కూడా లేకుండ పోయింది.

'ప్రజావసరం' అవగాహనలో మార్పు

2007 సవరణ కూడ ప్రజావసరం అనేదానిని నిర్వచించలేదు. పాత చట్టంలాగే కొన్ని అవసరాలను పేర్కొని ఇవన్నీ ప్రజావసరాలు అని వదిలేసింది తప్ప సమగ్ర నిర్వచనం ఇవ్వలేదు. అయితే పాత చట్టం ఇచ్చిన జాబితాకూ దీనికీ స్పష్టమైన తేడా ఉంది. పాతచట్టం విద్య, ఆరోగ్యం, ఆవాసం, మురికివాడల పునరావాసం, పట్టణాభివృద్ధి, గ్రామీణాభివృద్ధి, ప్రభుత్వరంగ సంస్థల అవసరాలను ప్రజావసరాలుగా పేర్కొనింది. 2007 సవరణ అవన్నీ తొలగించి విద్యుత్ ఉత్పత్తి, సరఫరా, రహదార్లు, వంతెనలు, విమానాశ్రయాలు, ఓడరేవులు, రైల్వేలు, గనులు, నీటిసరఫరా ప్రాజెక్టులు, సాగునీటి ప్రాజెక్టులు, పారిశుధ్య ప్రాజెక్టులు మొదలయిన 'మౌలిక సదుపాయాల'ను, సైనిక అవసరాలను ప్రజావసరాలుగా పేర్కొనింది. దీని అర్థం విద్య, ఆరోగ్యం, ఆవాసం మొదలయినవి ఇకమీదట ప్రజాప్రయోజనాల కిందికి

రావని కాదు. ఆ ప్రయోగానికి ఉండే సాధారణ భావం కారణంగా అవి ఇప్పటికీ ప్రజాప్రయోజనాల కిందే లెక్కకు రావచ్చు. ఎటొచ్చీ ఆ సంగతి ఇకమీదట కోర్టులు తేల్చవలసి ఉంటుంది. కానీ రహదార్లు, విమానాశ్రయాలు వగైరాల విషయంలో సందేహానికి ఆస్కారం లేకుండ ఇవి ప్రజాప్రయోజనాలే అని సవరణ చట్టం చెప్తుంది. 'అభివృద్ధి' అనే భావనకు గడచిన 10-15 సంవత్సరాలుగా పాలనా విధానాలలో స్థిరపడిన వ్యాఖ్యానం ప్రభావం ఇక్కడ స్పష్టంగా కనిపిస్తుంది. ఈ అభివృద్ధి ప్రజావసరమేనని భూసేకరణ చట్టం చేతనే ఇప్పుడు చెప్పిస్తున్నారు.

ప్రజావసరం కోసమే కాక కంపెనీల కోసం కూడా భూసేకరణ చేయవచ్చునని 1894 చట్టానికి 1984లో చేసిన సవరణలో చేర్చారని చెప్పాము. 2007 సవరణ దానిని తొలగించింది. అయితే 'ప్రజావసరం' నిర్వచనంలోనే ప్రజా సామాన్య అవసరాలను తీర్చే ప్రైవేట్ కంపెనీల అవసరాలను చేర్చారు. ప్రజా సామాన్య అవసరాలను తీర్చాలి అనేది పెద్ద షరతేం కాదు. ఎందుకంటే ఉపాధి కల్పన ఒక ప్రజావసరమేనని ఇప్పటికే న్యాయస్థానాలు తీర్మానించి ఉన్నాయి. ఏ కంపెనీ అయినా ఎంతోకొంత ఉపాధి కల్పిస్తుంది కాబట్టి ప్రజా సామాన్య అవసరాలను తీరుస్తుందని వాదించవచ్చు. అయితే ఇంకొక్క తేడా 2007 సవరణలో పెట్టారు. ప్రైవేట్ కంపెనీ తన అవసరంలో 70 శాతం భూమి రైతులనుండి కొనుక్కున్నట్టయితే మిగిలిన 30 శాతాన్ని ప్రభుత్వం సేకరించి అప్పగించవచ్చునని ఈ సవరణ అంటుంది. అంటే ప్రైవేట్ కంపెనీల మొత్తం అవసరాన్ని ప్రభుత్వం తీర్చకూడదు. 70 శాతం వాళ్లు భూమి యజమానుల దగ్గర కొనుక్కుంటే తక్కిన భూమిని ప్రభుత్వం సేకరించి ఇవ్వొచ్చు.

పాతచట్టం విద్య, ఆరోగ్యం, ఆవాసం, మురికివాడల పునరావాసం, పట్టణాభివృద్ధి, గ్రామీణాభివృద్ధి, ప్రభుత్వరంగ సంస్థల అవసరాలను ప్రజావసరాలుగా పేర్కొనింది. 2007 సవరణ అవన్నీ తొలగించి విద్యుత్ ఉత్పత్తి, సరఫరా, రహదార్లు, వంతెనలు, విమానాశ్రయాలు, ఓడరేవులు, రైల్వేలు, గనులు, నీటిసరఫరా ప్రాజెక్టులు, సాగునీటి ప్రాజెక్టులు, పారిశుధ్య ప్రాజెక్టులు మొదలయిన 'మౌలిక సదుపాయాల'ను, సైనిక అవసరాలను ప్రజావసరాలుగా పేర్కొనింది.

ఇది ఇప్పుడున్న దానికంటే మెరుగేకానీ, కాకినాడ సెజ్‌కోసం డెవలపర్ కొంత కొనుగోలు, ప్రభుత్వం కొంత సేకరణ చేసిన వైనాన్ని దృష్టిలో ఉంచుకుంటే ఇది ఏ రకంగా దుర్వినియోగానికి గురవుతుందో ఊహించవచ్చు. మొదట కొంతమంది స్వచ్ఛందంగానే అమ్ముతారు, తక్కువ ధరకూ అమ్ముతారు. వ్యవసాయం మీద ఆసక్తి లేనివారు, ఎంతో కొంతకు అమ్మేసి బయటపడదామని చూసేవారు ఉంటారు. ఆ తరువాత ఇరుగు పొరుగు రైతులపైన ఒత్తిడి పెరుగుతుంది. మీరు కూడ స్వచ్ఛందంగా అమ్మేయకపోతే చివరికి ప్రభుత్వం సేకరించే 30 శాతం కోటాలో పడతారు అని కొనుగోలుదారుడే కాదు, రెవెన్యూ అధికారులు సహితం బెదిరిస్తారు. ప్రభుత్వ సేకరణలో ఉన్న తలనొప్పిని తప్పించుకోవడానికి ఒక్కొక్కరుగా అమ్మడం మొదలుపెడతారు. చివరకు 30 శాతం భూసేకరణ చేయవలసిన అవసరం సహితం ఉండకపోవచ్చు. ఇంకొక రకంగా చెప్పాలంటే ప్రభుత్వం భూసేకరణ బెదిరింపు కంపెనీ కొనుగోలుకు సాధనంగా పనిచేస్తుంది.

నష్టపరిహారాన్ని ఎలా లెక్కగడతారు?

భూసేకరణలో ప్రభుత్వం చెల్లించే నష్ట పరిహారం విషయంలో 'ఇప్పుడున్న జీవన ప్రమాణాన్ని తిరిగి పొందగలిగేంత ఇవ్వాలి' అన్న ప్రమాణాన్ని అందుకోకపోయినా, 2007 సవరణ ప్రస్తుత పరిస్థితి కంటే మెరుగే. ప్రస్తుతం ఆ భూమి 'మార్కెట్‌ధర'ను దానిపైన 30 శాతం (బలవంతపు సేకరణకుగాను, పరిహారాన్ని చట్టపరిభాషలో సొలేషియం అంటారు) మరొక 12 శాతం అదనపు మార్కెట్ విలువను చెల్లిస్తున్నారు. 'మార్కెట్ ధర' అనేదానికి భూసేకరణ చట్టంలో నిర్వచనం లేదు. ఆయా ప్రాంతాలలో గడచిన మూడు సంవత్సరాలలో రిజిష్టర్ అయిన అమ్మకాల సగటును అనుసరించి ప్రభుత్వం మార్కెట్ విలువను ప్రకటిస్తుంది. రిజిస్ట్రేషన్ ఖర్చులు తగ్గించుకొనడానికి అమ్మకాలలో ధర తరచుగా తక్కువ చూపిస్తారు కాబట్టి ఇది అసలు ధరకంటే తక్కువగా ఉంటుంది. దానిపైన రైతు కోర్టులో కేసులు వేసుకోవడం, ప్రతీ భూ సేకరణా జిల్లా కోర్టునుంచి హైకోర్టుకు, అప్పుడప్పుడు సుప్రీంకోర్టుకు పోవడం పరిపాటి అయింది. వకీళ్లకూ బ్రోకర్లకూ ఇదొక పెద్ద ఆదాయ మార్గం అయింది.

భూమి కోల్పోయిన వారెవరయినా వేసుకునే మొదటి ప్రశ్న, మరీ దూరం పోకుండ మళ్లీ అంత భూమి, అదే కోవకు చెందిన భూమి, కొనుక్కోగలనా అనేది. దానికి మాత్రం భరోసా లేదు.

2007 సవరణ చట్టంలోనే మార్కెట్ ధర లెక్కించే పద్ధతిని రాసేసింది. గడచిన మూడు సంవత్సరాలలో ఆయా ప్రాంతాలలో జరిగిన మొత్తం అమ్మకాలలో అధిక ధర పలికిన 50 శాతాన్ని లెక్కలోకి తీసుకొని వాటి సగటును మార్కెట్ ధరగా తీసుకోవాలని అంటుంది. అంటే అమ్మకాల సగటు ధరను కాక అధిక ధరకు జరిగిన అమ్మకాల సగటు తీసుకోవాలంటుంది. దానిపైన పరిహారం (సొలేషియం) 30 శాతం కాక 60 శాతం చెల్లించాలంటుంది. అంతవరకు బాగానే ఉంది గానీ, భూమి కోల్పోయిన వారెవరయినా వేసుకునే మొదటి ప్రశ్న, మరీ దూరం పోకుండ మళ్లీ అంత భూమి, అదే కోవకు చెందిన భూమి, కొనుక్కోగలనా అనేది. దానికి మాత్రం భరోసా లేదు. నిజానికి పారిశ్రామిక మౌలిక సదుపాయాలకోసం భారీగా భూసేకరణ చేసిన సందర్భాలలో చుట్టూ భూముల ధరలు రెండు కారణాలుగా వేగంగా పెరుగుతాయి. పరిశ్రమలు రాబోతాయన్న ఆశతో పెరుగుతాయి. భూమి కోల్పోయిన వారందరూ చేతిలో పైసలు పట్టుకొని ఆ పరిసరాలలో భూమి కొనుగోలు చేయాలని చూడడంవల్ల కూడా భూముల ధరలు పెరుగుతాయి. కాబట్టి ఎట్టి పరిస్థితిలోనూ భూములు కోల్పోయినవారు ఆ పరిసరాలలో అంత భూమి కాదుకదా, అందులో సగం కూడా కొనుగోలు చేయలేరు.

ప్రజలనుండి భూమిని చవకగా సేకరించి ఆ తరువాత ఎక్కువధరకు ప్రైవేట్ కంపెనీలకు అమ్ముకుంటున్నారన్న ఫిర్యాదు ప్రభుత్వాలపైన తరచుగా వింటున్నాం. పోలేపల్లి సెజ్ వ్యతిరేక ఆందోళనకు ఈ మోసం ఒక ప్రధాన హేతువు అయింది. 2007 సవరణ ఈ విషయంలో ఒక మంచి షరతును చేర్చింది. సేకరించిన భూమిని ఎవరికైనా అమ్మడం జరిగితే సేకరించిన ధరకూ, అమ్మిన ధరకూ మధ్యనున్న తేడాలో 80 శాతం ఆ భూమి యజమానికి దక్కుతుంది.

ప్రైవేట్ కంపెనీ కోసం భూమి సేకరించేటట్టయితే వారు 70 శాతం కొనుగోలు చేస్తే 30 శాతం మాత్రమే ప్రభుత్వం సేకరించాలన్న నియమం చూసాము. అప్పుడు ఆ 30 శాతం భూమికి ఇచ్చే నష్టపరిహారం కంపెనీ చేసిన కొనుగోలు ధరకంటే తక్కువ ఉండడానికి వీలు లేదని కూడ నియమం పెట్టారు.

పునరావాస చట్టం, 2007

నష్టపరిహారాన్నీ పునరావాసాన్నీ నిజానికి వేరు చేయలేము. భూములు, ఊర్లు ఖాళీ చేసి జీవనాధారాన్ని కోల్పోతున్నందుకు నష్టపరిహారం ఇవ్వాలి, ఆ తరువాత మళ్లీ బతుకు కొనసాగించడానికి పునరావాసం కల్పించాలి. వారంతా ఊరు ఊరుగా దగ్గరిలో ఒక చోట బతకగలగాలి, తిరిగి ఒకనాటి జీవన ప్రమాణం అనుభవించగలగాలి అనేది కనీస నియమం. దేశ అభివృద్ధికోసం వారు త్యాగం చేస్తున్నారు కాబట్టి వారు ఇంకా మెరుగయిన జీవనం పొందాలన్న ఆలోచన కూడా న్యాయమైనదే. ఎటొచ్చీ మొదటిదానికే భరోసా లేనప్పుడు అంతకంటే ఎక్కువ కోరి ప్రయోజనమేముంది అని నిస్పృహ చెందడం సహజం.

దేశ అభివృద్ధికోసం వారు త్యాగం చేస్తున్నారు కాబట్టి వారు ఇంకా మెరుగయిన జీవనం పొందాలన్న ఆలోచన కూడా న్యాయమైనదే. ఎటొచ్చీ మొదటిదానికే భరోసా లేనప్పుడు అంతకంటే ఎక్కువ కోరి ప్రయోజనమేముంది అని నిస్పృహ చెందడం సహజం.

భూ సేకరణ చట్టాన్ని సవరించి, కొత్తగా పునరావాస చట్టాన్ని తయారు చేసినా కూడ ఆ భరోసా మాత్రం లేదు. స్వంత ఆస్తికిచ్చే నష్ట పరిహారాన్ని మొదటి దానిలో ఉంచి, వివిధ వృత్తులు చేసుకొని, కూలి చేసుకొని బతికే వారికిచ్చే నష్టపరిహారాన్ని, అందరికీ ఇచ్చే పునరావాసాన్ని రెండవదానిలో (పునరావాస చట్టంలో) రాసారు. ఈ పునరావాస చట్టంలో కొట్టొచ్చినట్టు కనిపించే విషయం 400 కుటుంబాలకు పైగా (కొండ ప్రాంతాలు, ఏజెన్సీ ప్రాంతాలలోనయితే 200కు పైగా) భౌతికంగా నిర్వాసితులయ్యే ప్రాజెక్టుల పునరావాస ప్రక్రియకు ఒక పద్ధతి, అంతకంటే తక్కువ సంఖ్య నిర్వాసితులయ్యే ప్రాజెక్టుల పునరావాస ప్రక్రియకు వేరొక పద్ధతి నిర్దేశించడం. మొదటి దానికి (క్లుప్తంగా 'పెద్ద ప్రాజెక్టులు' అందాం) కొంత పారదర్శకత, బాధిత ప్రజలకు నిర్ణయాలలో పాత్ర ఉండే పద్ధతి, రెండవ దానికి (క్లుప్తంగా 'చిన్న ప్రాజెక్టులు' అందాం) పూర్తిగా ఏకపక్షమైన పద్ధతి పెట్టారు. దీనికి ఏ కారణమూ కనిపించదు. ఈ చట్టం పునరావాసం ఇచ్చేది కేవలం భౌతికంగా విస్థాపనకు గురయ్యేవారికే కాదు. అంటే ఇళ్లు ఖాళీచేసి వీధిన పడిన వారికి మాత్రమే కాదు. ప్రాజెక్టు బాధితులందరికీ ఇస్తుంది. అంటే ఇల్లు ఖాళీ చేయకపోయినా జీవనం కోల్పోయే వారందరికీ ఇస్తుంది. నిర్వాసిత కుటుంబాల సంఖ్య 400 కంటే ఎక్కువ ఉన్నా తక్కువ ఉన్నా బాధితుల సంఖ్య ఎంతయినా ఉండగలదు. అటువంటప్పుడు నిర్వాసితుల సంఖ్యను బట్టి వర్గీకరించటంలో అర్థం ఏమిటి? నిజానికి ఈ మధ్యకాలంలో ఊరిని ముట్టుకోకుండ ఊరి శివారులోని పంటభూములు, బీడు భూములు సేకరించే నేర్పు ప్రభుత్వం ప్రదర్శిస్తున్నది. మన రాష్ట్రంలో గడచిన అయిదేళ్లలో జరిగిన భూసేకరణలో అధికభాగం ఈ రకంగా జరిగింది. లేదా ప్రాజెక్టును దశలవారీగా విడగొట్టి కొద్దికొద్దిగా విస్థాపన కలిగించే పద్ధతిలో భూసేకరణ

చేయొచ్చు. అటువంటి ఎత్తుగడలు అనుసరించేటట్టయితే చట్టంలోని అందమయిన పారదర్శక విధానాలు కాగితం మీదే ఉండిపోయి ఏకపక్షమైన పునరావాస ప్రక్రియ మాత్రమే ప్రాజెక్టు బాధితులందరికీ దక్కే ప్రమాదం ఉంది.

ఎవరు బాధితులు

పోతే ప్రాజెక్టు బాధితులకు ఈ చట్టం విస్తృతమైన నిర్వచనమే ఇచ్చింది గానీ అందులోనూ సమస్యలున్నాయి. భూసేకరణవల్ల నివాసం, ఆస్తి, జీవనం దెబ్బతినే వారందరూ ప్రాజెక్టు బాధితులేనంటుంది. ఇందులోకి భూమి కోల్పోయేవారే కాక, అప్పటికి 5 సంవత్సరాలుగా నిరంతరాయంగా సంబంధిత ప్రాంతంలో ఏదయినా వృత్తి లేక చిన్న వ్యాపారం ద్వారా జీవనం పొందుతూ ఉండి ఇప్పుడు భూసేకరణవల్ల ఆ జీవనాధారాన్ని కోల్పోయినవారు, తమ వృత్తినుండి లేక వ్యాపారం నుండి పూర్తిగాగానీ చెప్పుకోదగ్గ మోతాదులో గానీ దూరం అయినవారు వస్తారు. 'అప్పటికి 5 సంవత్సరాలుగా నిరంతరాయంగా ఆ ప్రాంతంలో ఏదయినా వృత్తి చేసుకుంటూ ఉండాలి' అన్న నియమం కఠినమైనదే. కేవలం చుట్టపుచూపుగా వచ్చి తాత్కాలికంగా సంబంధిత ప్రాంతంలో ఉంటున్నవారిని మినహాయించడమే ఉద్దేశ్యమయితే 5 సంవత్సరాలు అవిచ్ఛిన్నంగా అక్కడే జీవనం పొందుతూ ఉండాలి అన్న నియమం పెట్టడం భావ్యమా? వివిధ వృత్తుల వారిని బాధితులుగా గుర్తించడానికి పెట్టిన నియమం ఇది కాగా, వ్యవసాయ కూలీల విషయంలో అప్పటికి 5 సంవత్సరాలుగా వారు ప్రాధమికంగా సంబంధిత ప్రాంత నివాసులయి ఉండాలి, భూసేకరణ నాటికి వ్యవసాయ కూలీలుగా జీవనం పొందుతూ ఉండాలి, భూసేకరణవల్ల జీవనాధారాన్ని కోల్పోయి ఉండాలి అని నియమం పెట్టారు. అటువంటి వారంతా ప్రాజెక్టు బాధితుల నిర్వచనంలోకి వస్తారు. కూలి దొరకక తాత్కాలికంగా వలసపోయేవారిని కూడా లెక్కలోకి తీసుకునే ఉద్దేశ్యంతో 5 సంవత్సరాలు నిరంతరాయంగా సంబంధిత ప్రాంతంలో కూలి చేసుకుంటూ ఉండాలి అనే బదులు 5 సంవత్సరాలు ప్రాధమికంగా ఆ ప్రాంత నివాసి అయిఉండి చివరి ఘడియ దాకా వ్యవసాయకూలి నుండి జీవనం పొందుతూ ఉండాలి అన్నారు. భూసేకరణ ప్రకటన వెలువడే నాటికి తమ ఊరిలో పని దొరకక నాట్లకోసమో, కోతల కోసమో వేరే ప్రాంతానికి తాత్కాలికంగా వలసపోయిన వారు కూడా ఈ నిర్వచనంలోకి వస్తారు. మరి ఇతర చిన్న వృత్తుల వారికి కూడా ఈ వెసులుబాటు ఎందుకియ్యలేదో! వలసలు తప్పనిసరయిన ప్రాంతాలలో కేవలం వ్యవసాయ కూలీలేకాదు, చాకలి వంటి కుల వృత్తుల మీద ఆధారపడి బతికేవారు, చిన్న దుకాణాలు పెట్టుకొని బతికేవారు కూడ తాత్కాలికంగా వలసపోయి మళ్లీ వర్షాలు పడినాక వెనక్కి వస్తుంటారు. అటువంటి వారికి 5 సంవత్సరాలు అవిచ్ఛిన్నంగా సంబంధిత

ఈ చట్టం పునరావాసం ఇచ్చేది కేవలం భౌతికంగా విస్థాపనకు గురయ్యేవారికే కాదు. అంటే ఇళ్లు ఖాళీచేసి వీధిన పడిన వారికి మాత్రమే కాదు. ప్రాజెక్టు బాధితులందరికీ ఇస్తుంది. అంటే ఇల్లు ఖాళీ చేయకపోయినా జీవనం కోల్పోయే వారందరికీ ఇస్తుంది. నిర్వాసిత కుటుంబాల సంఖ్య 400 కంటే ఎక్కువ ఉన్నా తక్కువ ఉన్నా బాధితుల సంఖ్య ఎంతయినా ఉండగలదు. అటువంటప్పుడు నిర్వాసితుల సంఖ్యను బట్టి వర్గీకరించటంలో అర్థం ఏమిటి?

ప్రాంతంలోనే వృత్తి చేసుకుంటూ ఉండాలి అన్న నియమం ప్రతిబంధకం కావచ్చు. 2006 నాటి జాతీయ పునరావాస విధానంలో ఈ వివక్ష లేదు. ఎవరైనా సరే, 3 సంవత్సరాలుగా ఆ ప్రాంతంలో సాధారణంగా జీవిస్తున్నవారయితే చాలు.

ఈ బాధితులకు లభించే పునరావాసమెటువంటిది? భూసేకరణ ప్రకటనతో బాటే ప్రభుత్వం పునరావాస ప్రక్రియ నిమిత్తం ఒక అడ్మినిస్ట్రేటర్‌ను నియమిస్తుంది. ఆ అధికారి మొదటి కర్తవ్యం వీలయినంత తక్కువమందిని నిర్వాసితులను చేసే ప్రత్యామ్నాయం కోసం అన్వేషించడం. ఆ అధికారి సూచించే ప్రత్యామ్నాయాన్ని ప్రభుత్వం తప్పనిసరిగా ఆమోదించాలా అన్న ప్రశ్నకు చట్టంలో జవాబు లేదు. బహుశా అది కేవలం ఒక సలహా లేక సూచనే కావచ్చు. తరువాతి ప్రక్రియ 400 కంటే ఎక్కువ కుటుంబాలు (కొండ ప్రాంతాలలో, ఏజెన్సీ ప్రాంతాలలో 200 కంటే ఎక్కువ కుటుంబాలు) నిర్వాసితులయ్యే ప్రాజెక్టులకు మాత్రమే వర్తిస్తుంది.

సామాజిక ప్రభావంపై అంచనా

మొదటిగా ప్రాజెక్టుకు ఉండగల సామాజిక ప్రభావాన్ని అంచనా వేసే నిపుణుల బృందం రంగంలోకి దిగుతుంది. ఈ బృందంలో ఇద్దరు సామాజిక శాస్త్రవేత్తలుంటారు, ఏ సంస్థ అవసరాల కోసమైతే భూసేకరణ జరుగుతున్నదో ఆ సంస్థ ప్రతినిధి ఒకరుంటారు, సాంఘిక సంక్షేమ శాఖ కార్యదర్శి ఉంటారు. వీరు ఆ ప్రాజెక్టు ప్రాకృతిక వనరులపైన, సామాజిక వసతులపైన ఉండగల ప్రభావాన్ని అంచనా వేస్తారు. వారి నివేదిక పర్యావరణ ప్రభావ నివేదికను పోలినదని చట్టం సూచనప్రాయంగా అంటుంది. ప్రాజెక్టు రాబోయే ప్రాంతంలోని రోడ్లు, స్కూళ్లు, ఆస్పత్రులు, వివిధ పాలనా సంస్థలు, వసతులపైన ఆ ప్రాజెక్టు ప్రభావాన్ని తెలియజేసే ఈ నివేదిక పర్యావరణ నివేదికతోబాటు ప్రజలకు అందుబాట్లో ఉంచి బహిరంగ ప్రజాభిప్రాయ సేకరణ జరుపుతారు. ఆ తరువాత పర్యావరణ అనుమతిలాగే సామాజిక అనుమతి కూడా ప్రాజెక్టు పొందాలి. ప్రభుత్వం షరతులతో కూడిన అనుమతి ఇయ్యవచ్చు.

పునరావాస ప్రక్రియ

తరువాత పునరావాస ప్రక్రియ మొదలవుతుంది. పైన పేర్కొన్న అడ్మినిస్ట్రేటర్‌ను అధ్యక్షునిగా గల పునరావాస కమిటీ ఒకటి ఏర్పడుతుంది. అందులో ప్రభుత్వ అధికారులు, బాధితుల ప్రతినిధి ఒకరు, స్థానిక ఎంఎల్ఎ, ఎంపి, ఊరి సర్పంచ్, ఏ సంస్థ కోసమయితే భూసేకరణ జరుగుతున్నదో ఆ సంస్థ ప్రతినిధి ఒకరు ఉంటారు. (ఈ చట్టంలో కమిటీలు చాలా ప్రతిపాదించబడ్డాయి. ఇప్పటికి చెప్పినవికాక, రాష్ట్ర ప్రభుత్వం స్థాయిలో ఒక పర్యవేక్షక కమిటీ, కేంద్రప్రభుత్వం ఆధ్వర్యంలో దేశంలోని సకల పునరావాస ప్రక్రియల పర్యవేక్షణ కోసం ఒక జాతీయ పునరావాస కమిటీ ఉంటాయి).

మొదట ప్రభుత్వం ఆ ప్రాజెక్టువల్ల దుష్ప్రభావానికి గురయ్యే 'బాధిత ప్రాంతాన్ని' ప్రకటిస్తుంది. ఆపైన అడ్మినిస్ట్రేటర్ ఆ ప్రాంతంలో వివరమైన సామాజిక ఆర్థిక సర్వే జరుపుతాడు. వివిధ వృత్తులలో ఉన్నవారి వివరాలు సేకరించి ప్రకటిస్తాడు. రైతులు, వ్యవసాయ కూలీలు, చేతివృత్తులవారు, చిన్న వ్యాపారులు, సేవారంగానికి చెందినవారు మొదలయిన సకల వర్గాల బాధితుల వివరాలు ఈ ప్రకటనలో ఉంటాయి. ఈ ప్రకటనపైన బాధిత ప్రజలు అభ్యంతరాలు వ్యక్తం చేయవచ్చు. ఫలాన లెక్క తప్పని, ఫలాన సమాచారం విస్మరించారని అడ్మినిస్ట్రేటర్‌కు చెప్పవచ్చు. ఆ అధికారి ఈ అభ్యంతరాలు లెక్కలోకి తీసుకొని

సర్వేని పూర్తి చేయాలి. అడ్మినిస్ట్రేటర్ ఆపైన బాధితులను సంప్రదించి ఒక పునరావాస పథకాన్ని రూపొందిస్తాడు. దానిని కూడ ప్రకటిస్తాడు. దానిని బాధిత ప్రాంత గ్రామ సభలలో చర్చిస్తారు. తరువాత దానిని ప్రభుత్వానికి సమర్పించడం జరుగుతుంది. ఆ పునరావాస పథకంలో తప్పనిసరిగా ఉండవలసిన అంశాలను చట్టమే చెప్తుంది. ఈ పద్ధతి యావత్తు 'పెద్ద ప్రాజెక్టులకు' మాత్రమే వర్తిస్తుందని చెప్పాము. 'చిన్న ప్రాజెక్టులకు' కూడ పునరావాసం ఉంటుంది గానీ ఈ పద్ధతేమీ ఉండదు. అడ్మినిస్ట్రేటర్ తనపాటికి తాను చట్టంలోని నియమాలను అనుసరించి పునరావాస పథకాన్ని నిర్ణయిస్తాడు.

పూర్తిస్థాయిలో గ్రామం నెలకొల్పాలి

బాధితులందరికీ ఒకేచోట లేదా గుంపులు గుంపులుగా రెండు మూడు చోట్ల పునరావాసం కల్పిస్తారు. చిన్న ప్రాజెక్టయితే అందరికీ ఒకేచోట కల్పిస్తారు. అదొక పూర్తిస్థాయి గ్రామం రూపంలో ఉండాలి. 'పెద్దప్రాజెక్టు అయితే వసతులన్నీ 'సమగ్రంగా' కల్పించబడతాయి. చిన్నదయితే 'మౌలిక' వసతులు మాత్రమే కల్పించబడతాయి. అయితే ఇళ్లు ప్రభుత్వం కట్టియ్యదు. దారిద్ర్యరేఖకు దిగువన ఉన్న కుటుంబాలకు మాత్రమే (అందులోనూ అయిదు సంవత్సరాలు నిరంతరాయంగా సంబంధిత ప్రాంతంలో ఉండిన వారికే) ప్రభుత్వం ఇల్లు కట్టిస్తుంది. తక్కిన వారికి ప్లాటు మాత్రమే దక్కుతుంది. ఇది నిజానికి అన్యాయం, ఎందుకంటే ఒకవేళ వాళ్లు ఇళ్లు కోల్పోయి వలస వచ్చిన వారయినా ఆ యింటికి వచ్చే నష్టపరిహారం కొత్తచోట ఇల్లు కట్టుకోవడానికి ఏమాత్రం సరిపోదు. ఇల్లు కోల్పోకపోయినా అక్కడే ఉండి బతకడం సాధ్యంకాక (నిర్వాసితులుగా కాక బాధితులుగా) పునరావాస గ్రామానికి వచ్చిన వారు ఏం పెట్టి కొత్తచోట ఇల్లు కట్టుకోవాలి? పాత యింటి పెంకులూ, వాసాలూ, ఇటుకలూ ఒక్కొక్కటిగా తొలగించి తీసుకొచ్చి ఇక్కడ కట్టుకోవాలా?

ప్రాజెక్టు కింద భూములు కోల్పోయిన వారికి పునరావాస గ్రామం దగ్గర భూమి అందుబాట్లో ఉంటే ఎంత కోల్పోతే అంత భూమి (తరిపొలం $2^1/_2$ ఎకరాలు, మెట్ట అయితే 5 ఎకరాలు మించకుండ) ఇస్తారు. ఇది నష్టపరిహారానికి అదనంగానా లేక నష్టపరిహారానికి బదులా అనేది చట్టంలో స్పష్టంగా లేదు. భూమి సేకరించింది సాగునీటి ప్రాజెక్టు కోసమైతే, బాధితులందరికీ కొత్త ప్రాజెక్టు కమాండ్ ఏరియాలో ప్రభుత్వ భూమి కేటాయింపులో మొదటి హక్కు ఉంటుంది. అంటే అప్పటిదాకా నిరుపయోగంగా ఉండి కొత్త ప్రాజెక్టువల్ల సాగుయోగ్యం అయిన భూమిని కేటాయించినప్పుడు వీరికి మొదటి ప్రాధాన్యం ఇవ్వడం జరుగుతుంది. ఈ కేటాయింపు పునరావాస ప్రదేశానికి దగ్గరగా ఉండదు కాబట్టి దీనిని స్వీకరించేవారు పునరావాసాన్ని వదులుకోవలసి రావచ్చు. ఈ విధంగా భూమి పొందిన వారికి దానిని బాగు చేసుకోవడానికి 10 వేల రూపాయలు (ఆ భూమి కమాండ్ ఏరియాలోనిదయితే) లేక 15 వేల రూపాయలు (అది పునరావాస కేంద్రానికి సమీపంలో ఉన్న బంజరు భూమయితే) ఇస్తారు. పశువుల కొట్టం ఉన్న రైతుకు పునరావాస కేంద్రంలో పశువుల కొట్టం వేసుకోవడానికి 15 వేల రూపాయలు, చిన్న వ్యాపారం లేక చేతివృత్తి చేసుకొనేవారికి పునరావాసంలో భాగంగా 25 వేల రూపాయలు ఇస్తారు. ఏ సంస్థ కోసమయితే భూసేకరణ జరుగుతున్నదో ఆ సంస్థలోని ఉద్యోగాలలో (అర్హతలను బట్టి అని వేరే చెప్పనవసరం లేదు) భూసేకరణ బాధితులకు ప్రాధాన్యం ఇవ్వబడుతుంది. భూమిగానీ ఉద్యోగం గానీ దక్కని బాధితులకు 750 రోజుల వ్యవసాయకూలీ కనీస వేతనం లభిస్తుంది. నిజానికి భరోసా ఉండేది ఇదొక్కటే. మిగిలినవన్నీ లభ్యతనుబట్టి, యోగ్యతనుబట్టి, అర్హతనుబట్టి దక్కుతాయి

ఈ నష్టపరిహారం పైకం రూపంలోనూ ఇయ్యవచ్చు లేదా భూసేకరణ ఏ సంస్థ కోసం చేస్తున్నారో ఆ సంస్థ పెట్టుబడులలో వాటా రూపంలోనూ ఇయ్యవచ్చు. అయితే షేర్ల రూపంలో ఇచ్చేది నష్టపరిహారంలో నాలుగవ వంతుకు తక్కువ ఉండడానికి వీలులేదు. సగం కంటే ఎక్కువ ఉండడానికీ వీలులేదు. కానీ నగదు రూపంలో తీసుకునేదీ, షేర్ల రూపంలో తీసుకునేదీ బాధితుల ఇష్టం. వారికి బలవంతంగా షేర్లు అంటగట్టడానికి వీలులేదు.

ప్రాజెక్టులవల్ల నిర్వాసితులవుతున్న వారు తమ కోరిక మేరకు వెళ్లిపోవడం లేదు. దేశ అభ్యుదయం కోసం వాళ్లను వెళ్లగొడుతున్నామని పాలకులు అంటున్నారు. అటువంటప్పుడు వారిని ఆదుకోవడం దేశం బాధ్యత కాదా? వారి ఊళ్లనుండి, వారి జీవనం నుండి వారిని వెళ్లగొట్టక ముందు వారు ఏ విధంగా బతికారో మళ్లీ కనీసం అదే బతుకు పొందే హక్కు వారికి లేదా?

మళ్లీ అదే స్థాయిలో బతకగలగాలి

పార్లమెంటులో పెండింగ్‌లో వున్న పునరావాస బిల్లులోని విషయాలు ఇవి. ఏమీ లేకుండటం కంటే ఎంతో కొంత ఉండడం మేలనుకుంటే వేరే సంగతిగానీ సూత్రబద్ధంగా ఆలోచించేటట్టయితే ఎంతోకొంత ఇస్తున్నారులెమ్మని సంతృప్తి చెందనవసరం లేదు. ప్రాజెక్టులవల్ల నిర్వాసితులవుతున్న వారు తమ కోరిక మేరకు వెళ్లిపోవడం లేదు. దేశ అభ్యుదయం కోసం వాళ్లను వెళ్లగొడుతున్నామని పాలకులు అంటున్నారు. అటువంటప్పుడు వారిని ఆదుకోవడం దేశం బాధ్యత కాదా? వారి ఊళ్లనుండి, వారి జీవనం నుండి వారిని వెళ్లగొట్టక ముందు వారు ఏ విధంగా బతికారో మళ్లీ కనీసం అదే బతుకు పొందే హక్కు వారికి లేదా? అది ఏ విధంగా వారికిస్తారన్నది ఆయా పరిస్థితులను బట్టి ఉంటుంది. కానీ సంకల్పం ఉంటే అది సాధ్యమే. ప్రస్తుతం పెండింగ్‌లో ఉన్న చట్టంలో ఆ స్పృహ లేదు. ఒక ఇంటి ప్లాటు, 750 దినాల కనీస వేతనం మాత్రమే వారందరికీ ఈ చట్టం భరోసా ఇచ్చే హక్కులు. మిగిలినవి హామీలు మాత్రమే. నగదు రూపంలో ఉన్న నష్టపరిహారం నాలుగు రోజుల తర్వాత వారి చేతులలో మిగలదన్నది అందరూ ఎరిగిన జీవిత సత్యం. ఆ తరువాత పని దొరికిన రోజు కూలిచేసుకొని దొరకని రోజు పస్తు ఉండడమేనా వారి గతి?

ముగించే ముందు ఈ బిల్లులోని ఒక సంతోషదాయకమైన విషయాన్ని ప్రస్తావించాలి. ఇది కేవలం ప్రాజెక్టుల భూసేకరణ వల్ల నిర్వాసితులయిన వారికే కాదు. 'ఏ యితర కారణాలవల్లనయినా నిర్వాసితులయిన వారికి' కూడ వర్తిస్తుంది. సామాజిక ఘర్షణలవల్ల ఊరూ వాడా విడిచిపెట్టిపోయేవారు చాలామందే దేశంలో ఉన్నారు. వారికిప్పుడు ఏ రక్షణా లేదు. దీనికి ప్రముఖ ఉదాహరణ ఛత్తీస్‌గఢ్ నుండి సల్వాజుడుం కారణంగా ఆంధ్రప్రదేశ్‌కు పారిపోయి వచ్చిన గుత్తికోయలు. వారికి కూడ ఈ బిల్లు చట్టమయితే వర్తిస్తుంది.

◆◆◆